

ВІДГУК

офіційного опонента,

доктора мистецтвознавства, професора кафедри образотворчого і
декоративно-прикладного мистецтва та реставрації

Урсу Наталії Олексіївни

на кваліфікаційну наукову працю

Чорного Максима Сергійовича

з теми **«Технологічні принципи відтворення втрат деревини у творах
мистецтва початку XVIII – першої половини XX століть»**

представленої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю
023 – «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація»
галузь знань 02 «Культура і мистецтво»

1. Актуальність теми дисертації обґрунтовується назрілою необхідністю усвідомити та систематизувати існуючий корпус теоретико-методичних пошуків та досягнень у царині трансформацій та змін у відтворенні втрат деревини у творах мистецтва. В українському сакральному мистецтві налічується чимало високомайстерних творів, історико-культурна цінність яких виходить за межі національної. Значне місце у вітчизняному еклезіальному мистецтві займають дерев'яні художні об'єкти: фрагменти вітарів, ікони, процесійні феретрони та інші компоненти, які залишаються одними з недостатньо вивчених пам'яток українського мистецтва. Але найбільшого ускладнення проблема набуває через недостатнє збереження цих пам'яток, особливо на наших теренах, охоплених радянською системою відношення до предметів релігійних культів. Актуальність обраної тематики не викликає сумнівів, оскільки в ревіталізаційній практиці України відчувається гостра нестача необхідних відомостей та фахової підготовки реставраторів, які працюють у галузі відтворення еклезіальних об'єктів. Митці нового покоління нерідко мають недостатньо базових знань про технологічні засади відтворення раритетних зразків, або керуються ще радянськими, а ще гірше російськими джерелами. Водночас, дотепер в науці не отримано вичерпних розробок, чітких методичних матеріалів та логічно послідовних техніко-технологічних принципів відтворення втрат деревини.

Тому, можна із впевненістю констатувати, що дисертація М. Чорного, яка позитивно впливає на процес утвердження національного теоретико-реставраційного підґрунтя та його розвиток у вітчизняній практиці відтворення цінних художніх об'єктів, є надзвичайно актуальним кроком, особливо у ці важкі для України часи.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, темами. Тема дисертації виконана і узгоджена в межах проблематики наукових досліджень кафедри архітектури та реставрації Інституту архітектури Національного університету «Львівська політехніка», кафедри реставрації творів мистецтва Львівської національної академії мистецтв, а також напряму відділу реставрації станкового живопису Львівського державного коледжу декоративного й ужиткового мистецтва імені Івана Труша. Автор кваліфікаційної роботи стверджує, що працю виконано в межах науково-дослідних робіт НУ «ЛП».

3. Ступінь обґрунтованості сформульованих наукових положень, висновків та рекомендацій. Обґрунтованість висновків та рекомендацій забезпечується тим, що вони походять із отриманих емпіричних досліджень представлених розвідок. Основні положення кваліфікаційної роботи апробовані виступами (та отримали підтримку) на кількох міжнародних наукових конференціях. У цілому можна вважати, що наукові положення, висновки та підходи, розвинуті в дисертації, є достатньо обґрунтованими та достовірними, оскільки спираються на узгодження отриманих результатів з роботами інших авторів, а також практичну реставраційну діяльність. Повнота викладу результатів дисертації міститься в опублікованих працях та практичному підтвердженні висунутих постулатів (реставрації обраних творів мистецтва). Основні наукові результати роботи викладені у певній кількості наукових публікацій. Серед них: 5 статей, 4 з яких у наукових фахових виданнях України, 1 тези і 3 наукових конференції.

4. Наукова новизна результатів дослідження міститься у всебічному розгляді технологічних засад відтворення втрат деревини у просторових вимірах та взаємозв'язках, що суттєво змінює уявлення про симбіоз

духовного, культурного, практико-реставраційного мистецького життя країни. Варто відмітити, що у зв'язку з можливістю вивчення реставраційного досвіду сусідніх держав, автором враховані й подані аналіз та зведення основних досягнень в теорії реставрації України та країн Заходу. Можна з впевненістю констатувати новітній характер представлених розробок.

5. Наукове і практичне значення отриманих результатів.

Позитивним моментом є те, що дисертація базується на результатах реально проведених реставрацій і реконструкцій восьми ретельно відібраних різноманітних творів мистецтва з дерева, які достеменно підтверджують теоретичні положення, висунуті автором. Докладно приведено методологію консерваційних та реставраційних процесів, що передують усуненню пошкоджень, відтворенню втрачених фрагментів і доповненню втрат.

6. Висвітлення результатів дослідження. Отримані наукові результати є розв'язанням поставлених у роботі завдань, серед них автором **уперше** узагальнено вимоги вітчизняного і міжнародного законодавства у царині охорони культурної спадщини та етичні норми реставраційної діяльності в зручній формі короткого переліку технологічних принципів проведення комплексу реставраційних заходів, спрямованих на збереження творів мистецтва та пам'яток культури з дерева. Розроблено відповідні методи відтворення, реконструкції та доповнення основи дерев'яних творів, що враховуватимуть історичний досвід мистецького деревообробного промислу та новітні методики, техніки та матеріали, а також, розроблено форму оцінювання якості проведеної реставрації.

Важливим результатом дисертації є розробка чотирьох глибинно проаналізованих і чітко сформульованих технологічних принципів: документування, обґрунтованість, безпека і автентичність (ДОБА). Варто відмітити їх важливість під час використання у практичній діяльності студентів та молодих реставраторів, у процесі підготовки фахівців за спеціальністю 023 Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація тощо.

Отже, ознайомлення зі змістом дисертації М. Чорного надає підстави для констатації, що представлена праця є оригінальним дослідженням проблеми, яка представлена на захист. Сформульовані положення на сторінках рукопису дисертації загалом можна вважати новими і обґрунтовано структурованими за рівнем новизни.

7. Оцінку змісту дисертації та її завершеності сформовано на підставі ознайомлення з повним текстом дисертаційного дослідження М. Чорного «Технологічні принципи відтворення втрат деревини у творах мистецтва початку XVIII – першої половини XX століть». Обрану автором структуру роботи оцінюю позитивно. Наукова праця складається із анотації, списку публікацій здобувача за темою дослідження, змісту, вступу, чотирьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків викладених на 224 сторінках, де наведено 69 рисунків і 12 таблиць. Список використаних джерел містить 57 позицій. Додатки викладено на 107 сторінках. Повний обсяг дисертації складає 357 сторінок. Відповідно до усталених вимог **вступ** дисертації охоплює декілька важливих структурних елементів. Йдеться про обґрунтованість актуальності теми, її зв'язок зі спорідненими науковими дослідженнями. Також визначено науковий категоріальний апарат: об'єкт і предмет розгляду, виокремлено наукову новизну отриманих результатів. Охарактеризовано методологічну основу дослідження, розкрито теоретичне й практичне значення підсумкових результатів, відображено форми апробації змісту дослідження, кількість публікацій та структуру.

У **першому розділі** розвідок розглянуто й систематизовано джерельну базу, виокремлено ключові поняття й розроблено періодизацію дослідницької проблеми. Зокрема, проведено аналіз дослідженості проблеми усунення втрат в творах мистецтва з дерева в українських та закордонних виданнях, проаналізовано українське та міжнародне законодавство в сфері охорони культурної, мистецької спадщини та музейної справи, розглянуто історичні передумови традиційного використання деревини як основи для створення об'єктів мистецтва.

Автором доведено, що у вітчизняних публікаціях є певна кількість споріднених до проблеми доповнення втрат в творах мистецтва з деревини, яких бракує для достатнього висвітлення, а в розглянутих публікаціях фахівців з країн європейського простору й США вже довгі роки вирішують аналогічні проблеми реставрації і доповнень втрат, акцентуючи увагу на превентивній консервації.

Здобувач вільно орієнтується в діючих в Україні законах й пам'яткоохоронних документах, зокрема, «Про охорону культурної спадщини» і ратифіковану низку міжнародних матеріалів. Підсумовуючи першій розділ, доходить слушного висновку, що історично деревина є одним з найбільш уживаних матеріалів для виготовлення великого корпусу різноманітних об'єктів різних видів мистецтва, серед яких окреме місце займають пам'ятки духовного характеру, еkleзіального мистецтва – іконостаси, вітварі та інше. Вразливість і особлива природа деревини змушує фахівців до ретельної уваги до збереження пам'яток минулого для майбутніх поколінь українців.

Другий розділ висвітлює розроблену авторську методику дослідження творів мистецтва з деревини початку XVIII – першої половини XX століть. Запропоновані розвідки розділені на емпіричні та теоретичні, демонструючи постійну інкорпорацію цих складових реставраційної діяльності, яка живиться симбіозом теорії і практики, точних та гуманітарних наук. Автор пропонує комплекс загальноприйнятих наукових методів пізнання: експеримент, спостереження, опис, аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, індукція, дедукція, пояснення, класифікація, систематизація та функціональний методи, а також специфічний комплекс методів, пов'язаних з натурними, лабораторними, історіографічними та мистецькими дослідженнями природи твору і його атрибуції. Для перевірки результатів впроваджено прийом анонімного вибіркового опитування шляхом анкетування і SWOT-аналіз.

Дисертант констатує, що ключову роль відіграє забезпечення стабільного кліматичного середовища, яке дозволяє мінімізувати

кліматичний, біологічний та антропогенний фактори руйнівного впливу, останній з яких є найбільш нищівним. Головним завданням є забезпечення довготривалого збереження творів та пам'яток з дерева.

Третій розділ присвячений теоретичним й практичним аспектам проведення реставраційних заходів загалом і з доповненням втрат в творах з дерева, зокрема. Розглянуті попередні заходи підготовки об'єктів мистецтва з дерева до проведення доповнень та реконструкцій втрачених деталей, сучасні реставраційні матеріали. На прикладі показових зразків творів мистецтва з дерева створено та випробувано авторську комплексну практичну реставраційну технологію доповнення втрат та проведення реконструкцій в творах мистецтва з дерева початку XVIII – першої половини XX століть.

Автор слушно акцентує увагу на нагальній необхідності розробки реставраційної програми для кожного потенційного зразка, відібраного для реставрації. Така програма базується на проведеному ретельному аналізі стану збереженості і містить натурні, лабораторні, історіографічні дослідження та атрибуцію. Лише тоді можна починати реалізувати реставраційний комплекс заходів з можливим доповнення втрат та обов'язковим налагодженням відповідних умов зберігання.

Варто дотримуватись певного алгоритму дій із завчасно продуманим діагностуванням причин ушкодження та типу деталі: конструктивної, декоративної, інтарсійної. Лише тоді підбирають матеріал для порятунку твору, який повинен мати спорідненість за фізичними, механічними, естетичними характеристиками, а також певним ступенем схожості відносно до оригінального матеріалу.

Практичної цінності дослідженню надають вісім конкретних підібраних творів, що відповідають хронологічно обраному періоду, мають дерев'яну основу, потребують доповнення втрат, передають жанрове та ужиткове різноманіття, як рухомі так і стаціонарні. Кожний з творів піддано комплексу натурних, лабораторних досліджень, фотофіксації та виготовленню картограми втрат. По кожному складено характеристику стану збереження,

історичну довідку та проведено їх стилістичний аналіз. Проведено процес доповнення втрат деревини індивідуально для кожного твору з обґрунтуванням вибору та ретельним зазначенням матеріалу доповнення, клею, ізоляції і основних використаних інструментів. Процес доповнення втрат деревини обґрунтований, аргументоване прийняття рішення про необхідність доповнення втрат дерева, вибору матеріалу для доповнення, підготовки поверхні, виготовлення та припасування реставраційної вставки і завершальної обробки реставраційної вставки.

У четвертому розділі дисертант пропонує авторський погляд на етичні і технологічні принципи проведення доповнення втрат в творах мистецтва з дерева початку XVIII – першої половини XX століть. Розділ містить результати вибіркового опитування львівського професійного осередку щодо технології та етики доповнення втрат в творах з дерева. Представлені розробки технологічних принципів доповнення втрат деревини в процесі реставрації, розглянута можливість практичного застосування технологічних принципів ДОБА та проведено SWOT-аналіз застосування технологічних принципів ДОБА для доповнення втрат деревини у творах мистецтва. Подані цікаві результати анонімного опитування львівських фахових реставраторів.

Ґрунтуючись на результатах практичного застосування методів, технологій і матеріалів, проведеного опитування, автором розроблено чотири технологічні принципи: а) принцип комплексного наукового і мінімально-інвазійного обґрунтування реставраційних заходів; б) принцип збереження автентичності і визначеності реставраційних доповнень; в) принцип універсальної безпеки; г) принцип процесуальності та документальної фіксації реставраційних заходів. Для зручного використання запропоновано спеціальну аббревіатуру – ДОБА (Документування, Обґрунтованість, Безпека, Автентичність).

Також розроблено і впроваджено спеціальну форму оцінювання реставрації, скорочено ФОР, яка покликана сприяти практичній реалізації технологічних принципів ДОБА. ФОР апробовано на прикладі розглянутих в

дослідженні реставраціях творів мистецтва. Незважаючи на метод проведення доповнення, використаний матеріал та технології, при дотриманні технологічних принципів ДОБА одержали високу оцінку якості проведених реставраційних заходів. Розроблена методика стане перспективним інструментом для фахових реставраторів, сприятиме якісному розвитку реставраційної галузі в напрямку застосування методів дослідження, безпеки, ведення документації та використання методів і матеріалів найвищих стандартів якості; допоможе якісному збереженню творів мистецтва та пам'яток в їх унікальних автентичних рисах.

Кожний з розділів завершується формулюванням проміжних результатів дослідження. У **загальних висновках** до дисертації наведено узагальнюючі результати роботи. Представлене до розгляду дослідження характеризується логічністю викладу матеріалу, комплексністю та структурованістю, усі підрозділи взаємопов'язані між собою. Висновки до розділів і загальні висновки цілком аргументовані й засвідчують достатній рівень наукової компетенції та професійної кваліфікації дисертанта. Наукові положення і рекомендації кваліфікаційної роботи М. Чорного обґрунтовані коректним використанням методологічного комплексу, закріплені відповідною апробацією та ефективним впровадженням підсумків дослідження, що підтверджується практичними результатами. На мою думку, незважаючи на деякі недоречності, робота потужна, міцно підкріплена фактологічним матеріалом і практичними дослідженнями, а головне, дуже необхідна фаховим реставраторам, оскільки спирається на досвід саме української школи відтворення видатних пам'яток художньої деревообробки та різьблення.

5. Оформлення дисертації, дотримання вимог академічної доброчесності. Повнота викладу наукових положень і результатів в опублікованих роботах в основному відповідає вимогам. У дослідженні не виявлено текстових запозичень або використання наукових результатів інших дослідників без посилань на відповідні джерела.

6. Мова і стиль дисертаційної роботи. Кваліфікаційна робота та її розділи характеризуються єдністю змісту й форми. Дослідження написано відкритим науковим стилем, з використанням відповідного темі фахового термінологічного апарату, притаманного процесам реставраційної діяльності. Бібліографічний опис джерел в основному відповідає вимогам.

7. Зауваження до дисертації та дискусійні питання.

Безперечно, кваліфікаційна робота М. Чорного заслуговує на позитивну оцінку, проте, варто виокремити поодинокі зауваження та рекомендації, які можуть слугувати підґрунтям для наукової дискусії під час процедури публічного захисту:

1. На наш погляд, апробація є недостатньою, незначна кількість виступів на конференціях (3), а також обмаль публікацій, серед яких немає жодної у виданнях Категорії А.
2. На жаль, голослівне твердження автора про зв'язок роботи з науковими програмами й темами трьох окремих інституцій (с. 22) не підтверджено ані назвою тем, ні їх державними реєстраційними номерами.
3. Не зазначено і невідомо, яка Вчена рада якої інституції і коли затверджувала тему кваліфікаційної роботи дисертанта.
4. На с. 115 некоректно підписані образи підкамінського феретрону. Є усталена назва події, коли Пресвята Богородиця дарує Розарій домініканським святим Домініку і Катерині Сієнській (хоча далі йде пояснення сюжетної лінії); зворотний бік феретрону зображує Діву Марію з Немовлям, а не так, як зазначив автор «з малям Ісуса». Ісуса бачимо, а де Його маля?
5. За вимогами до списку джерел спочатку розміщуються за абеткою літературні джерела кирилицею, латиниця йде також за абеткою, але після кирилических. Спостерігаються помилки в назві джерел (номери джерел 5, 32).
6. Посилання на онлайн джерела оформлені по різному, не вказується URL і дата звернення.

7. На майбутнє, варто звернути увагу на публікації факультету реставрації Краківської Академії мистецтв Яна Матейки, який охоче ділиться доробком своїх викладачів, що відповідає змісту досліджень дисертанта.

8. Зустрічаються орфографічні і друкарські помилки (с.12, по всьому тексту), переплутане розуміння між дефісами і тире.

Проте, вищевказані зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження та на його наукову новизну.

У цілому, робота повністю відповідає усім вимогам МОН України: «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами від 21.03.2022 р. №341) та наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), які пред'являються до дисертацій, а її автор М.С. Чорний безумовно, заслуговує присудження йому наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 023 – «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація», галузі знань 02 «Культура і мистецтво».

Офіційний опонент:

доктор мистецтвознавства, професор,
професор кафедри образотворчого
і декоративно-прикладного мистецтва
та реставрації творів мистецтва
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка

Наталія УРСУ

